

Experimentální ověřování systému hlasové výchovy na 1. stupni základní školy

PhDr. Miluše Obešlová, Ph.D.

Úvod

Stále se snižující hlasová poloha dětí, zužování hlasového rozsahu, převaha deklamace písní nad skutečným zpěvem a častá absence hlasové výchovy v hodinách hudební výchovy se staly podnětem k experimentálnímu ověřování vybraného systému hlasové výchovy v podmínkách všeobecné základní školy. K ověřování byly vybrány 1., 2. a 3. třídy vybrané základní školy. Protože se spontánní dětský zpěv (přesněji deklamace či polozpěv) pohybuje až v nefyziologicky nízké hlasové poloze, byla věnována pozornost především rozvoji horní hranice hlasového rozsahu dětí a celkový vliv uplatňovaného systému na rozvoj hudebního sluchu, rozvoj a získávání pěveckých dovedností a vliv hlasové výchovy na kvalitu pěveckého projevu žáků při zpěvu písní.

1. Průzkum

Na počátku experimentu byla realizována vstupní diagnostika hlasových dovedností žáků, z které bylo patrné, jak bylo doposud s hlasem pracováno, zda dítě zpívalo a mělo možnost se pěvecky rozvinout či nikoli. Na výstupních hodnotách se měl projevit vliv ověřovaného systému hlasové výchovy J. Fryščáka z Ostravy, který vycházel především z interjekcí (hry s hlasem). Ověřování bylo realizováno v časovém úseku dvou let. Nejprve byl tento systém ověřován ve třídě 3. A a na konci školního roku byly výsledky porovnávány se třídou 3. B, kde hlasová výchova aplikována nebyla. Následně byl systém ověřován v prvních a druhých třídách.

Účinnost hlasové výchovy J. Fryščáka byla plně ověřena ve všech odděleních Ostravského dětského sboru. V podmínkách školské hudební výchovy byla v tomto průzkumu ověřována poprvé.

1.1 Pracovní hypotézy

Na začátku experimentálního ověřování byly stanoveny tyto hypotézy:

Hypotéza 1: Rozsah hlasových projevů dětí 1. tříd bude v horních hlasových polohách při vstupní diagnóze omezen.

Hypotéza 2: Uplatňováním hlasové výchovy založené na interjekcích se zvýší horní hranice hlasového rozsahu dětí 1. tříd v průměru minimálně o interval m. 3.

Hypotéza 3: Úroveň vstupních pěveckých dovedností žáků 2. tříd bude nízká, hodnoty horní hranice hlasových projevů nebudou dosahovat výstupních hodnot žáků prvních tříd po ukončení experimentu.

Hypotéza 4: Uplatňováním hlasové výchovy založené na interjekcích se zvýší horní hranice hlasových projevů žáků 2. tříd v průměru minimálně o interval v. 2 a v důsledku toho selepší pěvecké výkony dětí.

Hypotéza 5: Vstupní hodnoty paralelních třetích tříd budou podobné. Hodnoty hlasových projevů v horní části hlasových rozsahů budou v průměru nižší, nebudou dosahovat výstupních hodnot 2. tříd.

Hypotéza 6: Výstupní hodnoty hlasových projevů a pěveckých dovedností žáků třetích tříd budou v experimentální třídě v průměru vyšší, pěvecké výkony lepší.

Hypotéza 7: V prvních třídách bude prokázána větší úspěšnost ověřovaného systému hlasové výchovy než ve třetích třídách.

1.2 Organizace a průběh průzkumu

Výzkum horní hranice hlasových projevů žáků a jejich pěveckých dovedností ve všech sledovaných třídách byl realizován u každého z respondentů ve dvou etapách – A, B.

V etapě A byly na začátku každého školního roku získány hodnoty horní hranice hlasových projevů dětí a jejich dovednost intonačně správně zazpívat vybranou píseň. Metodou výzkumu bylo individuální prověření hlasových projevů a zejména hlasových předpokladů dětí pomocí hry na meluzínu nebo na houkačku (pomocí vzestupného glissanda). Hlasové projevy byly nahrány, analyzovány a byly stanoveny nejvyšší dosažené tónové hodnoty u každého respondenta. Tímto způsobem bylo možné zjistit uvolněnost či naopak sevřenost hlasu ve vyšších polohách, což je jedním z hlavních předpokladů pro zpěv písní.

V etapě B, realizované vždy na konci školního roku, byly stejným způsobem získány hodnoty horní hranice hlasového rozsahu pomocí interjekcí, tedy pomocí vzestupného glissanda. Dále se hodnotil zpěv jednoho hlasového cvičení v transpozicích a zpěv jedné písně v předem dané tónině.

Metodika zpracování

Hodnoty získané při individuálním testování byly převedeny na hodnoty z vybrané řady přirozených čísel. Tato řada odpovídala všem hlasovým hodnotám získaných při interjekcích v rozmezí tónů $es^1 - h^2$. Po převedení tónů na čísla vznikla řada 1 – 21, tzn. že tón $es^1 = 1$, $e^1 = 2$, $g^1 = 5$, $c^2 = 10$, $e^2 = 14$, $g^2 = 17$, ... $h^2 = 21$.

Tyto hodnoty byly převedeny do grafů, kde svislá osa představuje hodnoty dosažených tónů a vodorovná osa počet a čísla jednotlivých respondentů.

1. 3 Ověřování hypotéz

Ad hypotéza 1: Předpoklad, že **rozsah hlasových projevů dětí prvních tříd bude při vstupní diagnóze v horních hlasových polohách omezen**, se potvrdil. Horní polohy hlasových projevů dětí prvních tříd, interjekcí, se na začátku experimentu pohybovaly v rozmezí tónů $f^1 - e^2$. Jako orientační hranice pro hodnocení hlasových projevů byl stanoven pro první třídy tón c^2 . Ze 40 žáků prvních tříd, kteří se účastnili vstupního měření, překročilo svými interjekcemi stanovenou hranici 13 dětí, tzn. 32,5%.

Převedením získaných vstupních hodnot na řadu přirozených čísel byla získána průměrná hodnota horních poloh interjekcí, která představovala číslo 9,3 - tzn. tón h^1 . Ve třídě 1. A průměr představoval hodnotu $8,9 = h^1$, ve třídě 1. B $9,7 = c^2$. Průměr hlasových projevů žáků třídy 1. A byl o půltón nižší než průměr hlasových projevů žáků třídy 1. B. Zde se názorně projevil rozdíl mezi oběma třídami. Pěvecká úroveň žáků byla přímo závislá na prostředí, z kterého děti přišly. Do třídy 1. A přišly děti převážně z mateřské školy, kde se pěveckým aktivitám mnoho pozornosti nevěnovalo. Naopak děti do třídy 1. B přišly z mateřské školy, kde se rozvoji dětského hlasu alespoň částečně věnovali.

Ad hypotéza 2: **Uplatňováním hlasové výchovy založené na interjekcích se zvýší horní hranice hlasového rozsahu dětí prvních tříd v průměru minimálně o interval m. 3.** Uplatňováním systému hlasové výchovy J. Fryščáka došlo právě v prvních třídách k nejvýraznějším hlasovým posunům. Zařazováním interjekcí do systému hlasové péče, které zajišťují přirozené, nenásilné a hlavně fyziologicky správné používání zpěvního hlasu, došlo k přirozenému uvolnění vyšších hlasových poloh, které byly u většiny sledovaných dětí na začátku experimentu blokovány. Děti, které přicházejí do první třídy, jsou z větší části nerozepsávané, jejich použitelný rozsah je velice úzký. Nedostatečné hudební představy spolu s nerozvinutým tonálním cítěním znemožňují intonačně čistý zpěv i těch nejjednodušších

písní. Neschopnost dětí pěvecky reprodukovat i jednoduché melodické řady vyloučila možnost používat v počátečních fázích experimentu tradiční hlasová cvičení. Hlavní příčinou daného stavu je samozřejmě mizivá pěvecká aktivita, chybějící hlasově pěvecká péče, ale také značná převaha a nesprávné používání mluvního hlasu. To je jeden z důvodů, proč místo zpěvu je stále častěji ve škole slyšet pouhá deklamace písní. Děti nejsou schopné při vlastní tvorbě hlasu odlišit řeč a zpěv jako dvě naprosto odlišné kvality, které vyžadují zcela odlišný způsob tvoření. Proto se interjekce zpočátku staly při experimentu hlavním prostředkem rozvoje dětského hlasu. V průběhu školního roku byla postupně do hlasové výchovy v jednotlivých třídách zařazována také jednoduchá hlasová cvičení, která byla vytvořena kombinací interjekcí a jednoduchých rytmicko-melodických modelů. Jedno z nich bylo i součástí závěrečného ověřování.

Z výstupních hodnot žáků prvních tříd vyplynulo, že po desetiměsíčním uplatňování hlasové výchovy založené na interjekcích se výrazně uvolnily horní polohy dětských hlasových rozsahů, a tím byl zajištěn základní předpoklad pro další hlasovou výchovu dětí a pro zpěv písní v odpovídajících polohách. Ze 41 žáků prvních tříd, kteří se účastnili výstupního měření, překročilo při interjekcích stanovenou hranici (tón c^2) 39 žáků, tzn. 95,1%. Oproti vstupním hodnotám došlo k zlepšení o 62,6%.

Při zjišťování průměrné polohy hlasových projevů při interjekcích bylo zaznamenáno znatelné zlepšení. Převedením dosažených nejvyšších tónů na hodnotu čísel a vypočtením průměru byla získána hodnota 13,5 - což je poloha mezi tóny $es^2 - e^2$. V porovnání se vstupními hodnotami došlo k zlepšení v průměru o v. 3. Předpoklad, že se uplatňováním hlasové výchovy založené na interjekcích zvýší horní hranice hlasového rozsahu dětí prvních tříd v průměru minimálně o interval m. 3, se potvrdil.

Při získávání výstupních hodnot byla sledována i úspěšnost reprodukce jednoho hlasového cvičení v několika transpozicích s oporou o klavír. Bylo vybráno cvičení, které není, zejména pro děti prvních tříd, nejjednodušší. Je tvořeno sestupným durovým kvintakordem, který je poprvé zpíván na slabiky *bim, bam*, a podruhé na slabiku *ju*.

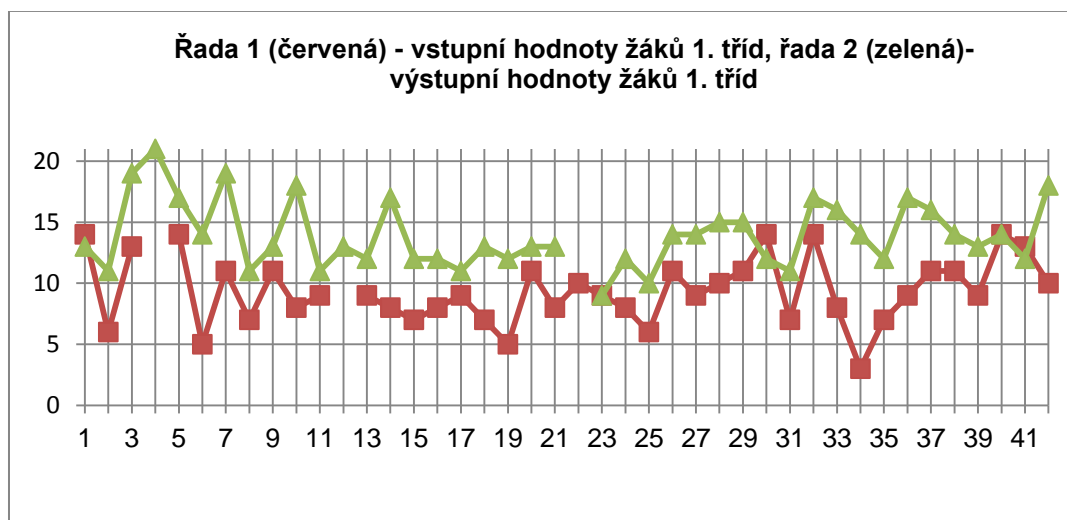
Ze 41 dětí zazpívalo dobře toto cvičení 18 žáků, tzn. 44%. Děti byly schopné transpozice zazpívat v tónovém rozsahu $c^1 - gis^2$. V porovnání se vstupními výkony, kdy děti nebyly schopné reprodukovat jakékoliv hlasové cvičení, došlo k uspokojivému zlepšení.

Protože se předpokládalo největší zlepšení hlasových projevů právě v prvních třídách, byl vybrán pro výstupní diagnostiku zpěv písně *Za tou naší stodoličkou*. Je to písnička z učebnice pro 1. ročník, ale patří mezi náročnější nejen svým tónovým rozsahem, ale i obtížným velkým rozkladem (C dur) na začátku písně. Intonačně správný zpěv právě úvodní

oktávy se stal jedním z kritérií hodnocení úspěšného zpěvu. Ze 41 žáků prvních tříd, kteří se účastnili výstupního měření, dobře zazpívalo tuto píseň 21 žáků, tzn. 51,2%. V porovnání se vstupními výkony, kdy se zpívala nesrovnatelně jednodušší píseň *Skákal pes* (v tónině C dur, protože pouze v ní ji děti dovedly zazpívat), došlo ke zlepšení o 21%.

Ve výsledcích byla třída 1. B úspěšnější (55% úspěšnost při zpěvu cvičení, 60% úspěšnost při reprodukci písně). Oproti vstupním výsledkům došlo v této třídě ke zlepšení o 25% (Graf 1).

Graf 1 - porovnání vstupních a výstupních interjekcí žáků prvních tříd

Ad hypotéza 3: Úroveň vstupních pěveckých dovedností žáků druhých tříd bude nízká, hodnoty horní hranice hlasových projevů nebudou dosahovat výstupních hodnot žáků prvních tříd po ukončení experimentu.

Pro druhé třídy byla stanovena jako orientační hranice pro hodnocení umístění horních poloh interjekcí tón d^2 . Ze 42 respondentů druhých tříd překročilo tón d^2 na začátku pozorování 18 dětí, tzn. 42,9%. Průměrná hodnota horní hranice interjekcí byla 11,7, tzn. poloha mezi tóny cis^2 - d^2 . Stejně jako v prvních třídách měli i žáci druhých tříd za úkol zazpívat stanovenou píseň. Děti si vybraly píseň *Ovčáci čtveráci* (v D dur) a *Pod naším okýnkem* (C dur). Ze 42 respondentů píseň dobře zazpívalo pouze 13 dětí, tzn. 31%. Předpoklad, že úroveň vstupních pěveckých dovedností žáků druhých tříd bude nízká, se částečně potvrdil. Vstupní hodnoty pěveckých dovedností žáků druhých tříd nedosahovaly, až na třídu 2. C, úrovně výstupních hodnot žáků prvních tříd. Zatímco na konci experimentu reprodukovalo nesrovnatelně těžší píseň správně 51% žáků prvních tříd, při vstupní diagnostice v druhých třídách to bylo 31% (31% v 2. A, 8% v 2. B a 47% v 2. C). Píseň

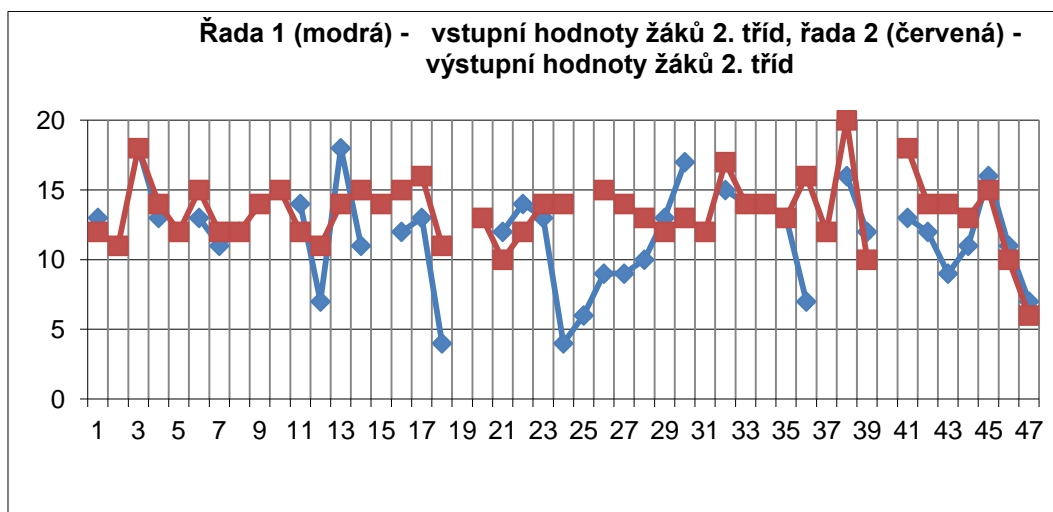
v druhých třídách byla mnohem lehčí než píseň v prvních třídách. Předpoklad, že vstupní hodnoty horní hranice spontánních hlasových projevů žáků druhých tříd nebudou dosahovat výstupních hodnot žáků prvních tříd po ukončení experimentu, se zcela potvrdil. Zatímco průměrná hodnota spontánních hlasových projevů žáků prvních tříd se po ukončení experimentu pohybovala v rozmezí $es^2 - e^2$, průměr vstupních hodnot v druhých třídách byl o m. 2 – v. 2 nižší (d^2). Ve třídě 2. A představoval průměr interjekcí tón d^2 , ve třídě 2. B tón cis^2 a ve třídě 2. C také tón d^2 .

Ad hypotéza 4: Uplatňováním hlasové výchovy založené na interjekcích se zvýší horní hranice hlasových projevů žáků druhých tříd v průměru minimálně o interval v. 2 a v důsledku toho selepší pěvecké výkony dětí.

Při stanovení této hypotézy se vycházelo především ze zkušenosti, že čím později se začne s hlasovou výchovou u dětí, tím více špatných návyků je třeba odstraňovat. V tomto smyslu ztratili žáci druhých tříd minimálně jeden rok soustavného hlasově pěveckého vývoje. Přesto byl stanoven předpoklad, že dojde k zlepšení průměru interjekcí v jednotlivých třídách minimálně o interval v. 2. Tato hypotéza se potvrdila pouze částečně. Ze 49 žáků druhých tříd, kteří se účastnili výstupního testování, překročilo stanovenou hranici (tón d^2) 30 žáků, tzn. 61%. Ačkoliv průměr horní hranice interjekcí se v druhých třídách zvýšil pouze o půltón, z d^2 na es^2 (a ne minimálně o v. 2, jak se předpokládalo), byl zaznamenán u některých dětí výraznější posun, např. o interval m. 3, nebo dokonce č. 5. Ke značnému zlepšení došlo také při zpěvu hlasového cvičení (stejně jako v prvních třídách). Z 49 dětí zazpívalo dobře jednotlivé transpozice 33 žáků, tzn. 67,3%. Naproti tomu u zpěvu písně Muzikant nedošlo k většímu zlepšení. Z celkového počtu zazpívalo dobře tuto píseň pouze 22 dětí, tzn. 45%. Zlepšení oproti vstupním hodnotám bylo pouze o 14%.

Čtvrtá hypotéza byla plně potvrzena pouze ve třídě 2. C. Ze 17 respondentů překročilo interjekcemi tón d^2 13 dětí (tzn. 77%). Došlo k zlepšení o 30%, průměr interjekcí se zvýšil o v. 2. Úspěšnost reprodukce hlasového cvičení byla 77%, úspěšnost reprodukce písně byla 65%. Ve třídě 2. A z 18 dětí překročilo stanovenou hranici 10 žáků (55%), průměr interjekcí se zvýšil pouze o m. 2 (z d^2 na es^2), úspěšnost ve cvičení zpěvu byla 67%, ale úspěšnost reprodukce písně pouze 33%. Ve třídě 2. B ze 14 dětí překročilo svými interjekcemi stanovenou hranici 7 dětí (zlepšení o 21%), spontánní hlasové projevy se v průměru zvýšily pouze o m. 2. Úspěšnost při zpěvu cvičení byla 57%, při reprodukci písně pouze 36% (Graf 2).

Graf 2 - porovnání vstupních a výstupních hodnot interjekcí žáků druhých tříd

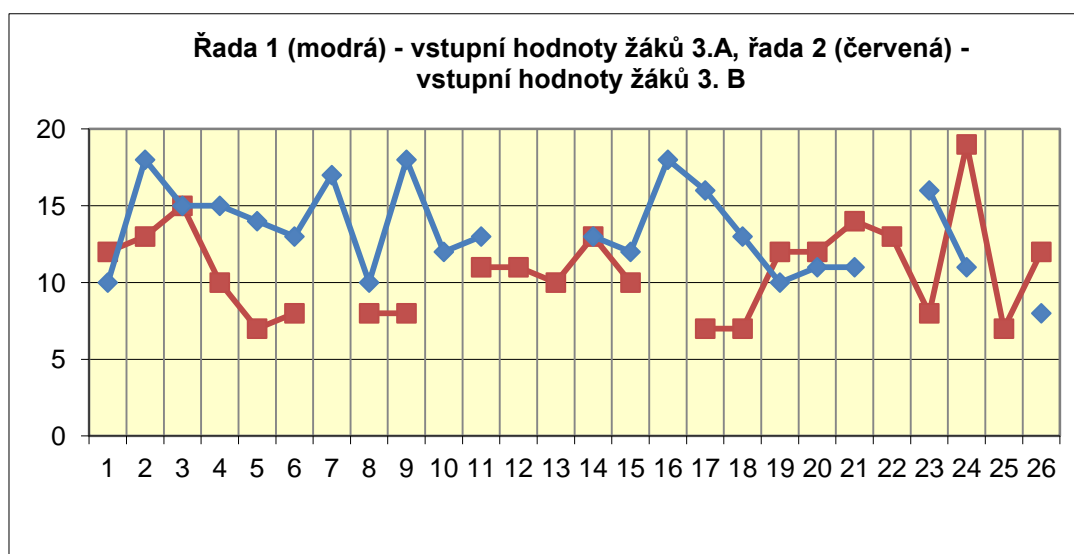

Ad hypotéza 5: Vstupní hodnoty paralelních třetích tříd budou podobné. Hodnoty hlasových projevů v horní části hlasových rozsahů budou v průměru nižší, nebudou dosahovat výstupních hodnot druhých tříd.

Ověřování hlasové výchovy založené na interjekcích probíhalo ve třetích třídách za jiných podmínek, než tomu bylo u prvních a druhých tříd. Vlastní hlasová výchova byla realizována jen ve třídě 3. A, a to pouze v úvodních 7 – 10 minutách vyučovací hodiny. Ostatní náplň hudební výchovy zajišťovala třídní učitelka. Ve třídě 3. B, kde žádná hlasová výchova nebyla realizována, byly získány pouze vstupní a výstupní hodnoty. Tím bylo možné po deseti měsících porovnat hlasový vývoj žáků obou tříd. Pro vstupní a výstupní kontrolu byly stanoveny některé úkoly. Každý žák předvedl houkačku (glissando) a zazpíval libovolnou píseň ve své poloze. Stejně jako v předcházejících ročnících, také zde byla pro hodnocení interjekcí stanovena orientační hranice, a to tón es^2 . Z 22 žáků třídy 3. A ji svými interjekcemi překročilo při vstupní kontrole 9, tzn. 41%. Průměrná hodnota horní hranice interjekcí byla 13,05, tzn. tón es^2 . Ve 3. B překročili hranici pouze 2 žáci (necelých 9%) a průměrná hodnota horní hranice spontánních hlasových projevů byla 10,7 – tón cis^2 . První část páté hypotézy, že vstupní výkony obou tříd budou podobné, se tedy nepotvrdila. Vstupní hodnoty interjekcí byly ve třídě 3. A o v. 2 vyšší než ve třídě 3. B. Zde se zřetelně projevilo působení třídní učitelky ve třídě 3. A, která zařazovala zpěv i mimo hodiny hudební výchovy. I když ona sama žádnou hlasovou výchovu s žáky nerealizovala, častější zpívání během vyučování poskytlo žákům alespoň základní podmínky pro elementární pěvecký vývoj. Horší výsledky byly zaznamenány ve třídě 3. B, kde se třídní učitelka zpěvu nevěnovala vůbec

(hudební výchovu tam vyučovala vychovatelka ze školní družiny). Předpoklad, že vstupní hodnoty hlasových projevů v horní části hlasových rozsahů nebudou dosahovat výstupních hodnot žáků druhých tříd, se potvrdil pouze částečně. Průměrné polohy výstupních interjekcí v druhých třídách dosahovaly hodnoty tónu es^2 (es^2 ve třídě 2. A, d^2 ve třídě 2. B, e^2 ve třídě 2. C), vstupní hodnoty třetího ročníku dosahovaly tónů es^2 ve třídě 3. A a tónu cis^2 ve třídě 3. B (Graf 3).

Graf 3 - porovnání vstupních hodnot interjekcí žáků třetích tříd

Při ověřování této hypotézy se potvrdilo, že důležité pro pěvecký vývoj dětí je časté zpívání (tzn. více než jednou týdně) a především kladný a aktivní vztah vyučujícího ke zpěvu.

Úroveň pěveckých dovedností žáků na začátku třetího ročníku byla zjišťována při zpěvu písní. Každé dítě si vybralo jednu píseň a zazpívalo ji ve své vlastní poloze. Mezi nejčastější písně patřily: Rybička maličká a Masožravá kytky. Z 22 dětí třídy 3. A zazpívalo svou píseň dobře 10 dětí - tzn. 45,5%, z 23 žáků třídy 3. B zazpívalo píseň dobře také 10 žáků, tzn. 43,5%. Pěvecké dovednosti žáků obou tříd byly vyrovnané. Kromě správné intonace byla sledována hlasová poloha, kterou si jednotliví žáci při zpěvu vybrali. U všech úspěšných respondentů to byla poloha velice hluboká, např. Rybička maličká v A, B, C, As, G a dokonce v F dur.

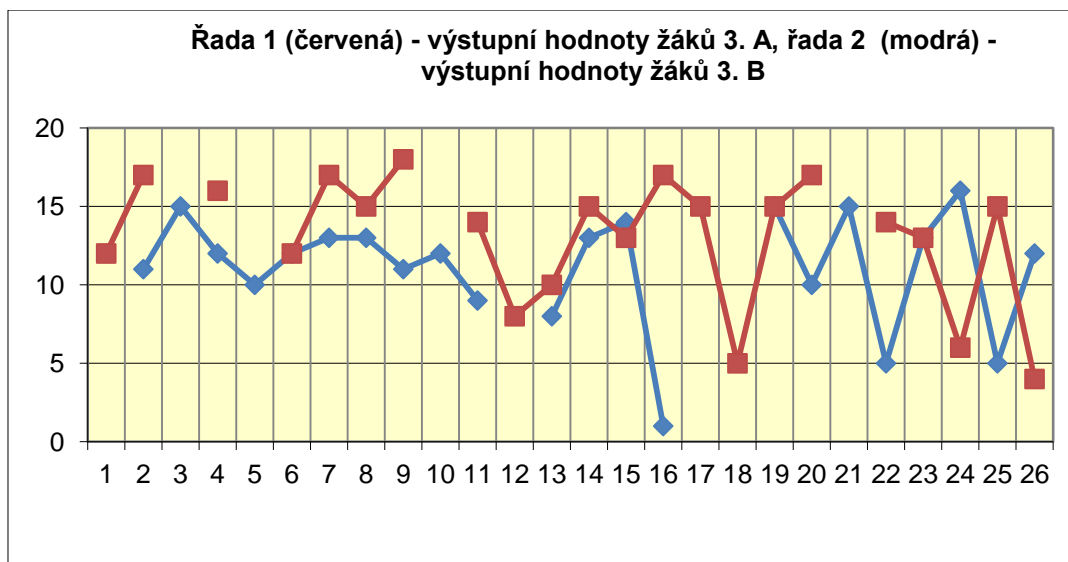
Ad hypotéza 6: Výstupní hodnoty hlasových projevů a pěveckých dovedností žáků třetích tříd budou v experimentální skupině v průměru vyšší, pěvecké výkony lepší.

Při zjišťování výstupních hodnot interjekcí překročilo stanovenou hranici ve třídě 3. A 13 žáků, tzn. 59%, ve třídě 3. B 5 žáků, tzn. 22,7%. Průměrnou hodnotou horní hranice

interjekcí byl tak ve třídě 3. A tón es^2 , ve třídě 3. B tón cis^2 . Předpoklad, že výstupní hodnoty hlasových projevů žáků budou v experimentální skupině lepší, se potvrdil, ale oproti vstupním hodnotám nedošlo v interjekcích k zlepšení ani v jedné třídě (Graf 4).

Graf 4 - porovnání výstupních hodnot interjekcí žáků třetích tříd

Pěvecké dovednosti v obou třídách byly zjišťovány při zpěvu písně Komáři se ženili (C dur), která je obsažena v učebnici hudební výchovy pro třetí ročník. Hlavním kritériem úspěšného zpěvu bylo zvládnutí oktávového skoku v písni. Ze třídy 3. A zazpívalo správně píseň 9 dětí, tzn. 41%, ze třídy 3. B pouze 4 žáci, tzn. 18%. Úspěšnost prováděné hlasové výchovy se i při tak velmi omezeném působení projevila. I když po hlasové rozcvičce paní učitelka stále zpívala s dětmi ve velmi nízkých hlasových polohách, přesto se vlivem prováděné hlasové výchovy zřetelně zlepšila kultivovanost pěveckého projevu žáků. Dokladem je mimo jiné i fakt, že čtyři žáci ze třídy 3. A se v daném školním roce umístili na předních místech oblastní pěvecké soutěže.

Ad hypotéza 7: Předpoklad, že v prvních třídách bude účinnost hlasové výchovy větší než ve třetí třídě, se potvrdil. Zatímco se v prvních třídách zvýšila horní hranice interjekcí v průměru o č. 4 ve třídě 1. A, o v. 3 ve třídě 1. B, ve třetí třídě k posunu nedošlo. Pěvecké dovednosti žáků prvních tříd se zlepšily o 21% (v 1. A o 17% , v 1. B o 25%), ale ve třetí třídě vlivem zvýšených požadavků došlo k poklesu úspěšnosti o 4,5%.

Závěr

Z experimentálního ověřování vyllynuly některé zásadní poznatky:

- experiment potvrdil značnou úspěšnost při uplatňování hlasové výchovy právě v prvních třídách, a to i bez ohledu na předcházející pěvecké zkušenosti,
- bylo zjištěno, že žáci prvních tříd si osvojují pěvecké dovednosti poměrně rychle a spolehlivě, což se projevilo i při zpěvu písní,
- výsledky experimentu v druhých a třetích třídách potvrdily skutečnost, že čím později se začne s hlasovou výchovou, tím pozvolnějši je zlepšování, protože si děti osvojily a zafixovaly mnoho špatných návyků zejména v řečovém projevu, což se negativně projevuje i ve zpěvu.